

2007 YILI LAODİKEİA ANTİK KENTİ KAZILARI

Celal ŞİMŞEK*

Laodikeia'da; 1 Haziran-18 Aralık 2007 tarihlerinde; Asopos Tepesi, Suriye Caddesi, A Evi, A Evi Sokağı, Tapınak A Avlusu, Mozaikli Güney Roma Villası, Kuzey Bazilika Sondajı ve Korinth Tapınağı, Kuzey ve Kuzeydoğu Nekropolü ve Merkezi Hamam Kazısı olmak üzere 9 alanda çalışılmıştır¹.

1)- Asopos Tepesi (Resim: 1-3)

Asopos Tepesi çalışmalarına 2005'te yapılan yüzey araştırmalarında bulunan Erken Tunç Çağı (ETÇ) seramik parçaları ve 2007'de tepe üzerinde ele geçirilen Demir Çağı seramik parçaları, burada kentin erken dönemlerine ait verilerin olabileceği düşüncesiyle başlatılmıştır. Asopos Tepesi'nin tamamı plan karelere ayrılarak stratigrafiyi tespit edebilmek amacıyla 10x10 m.lik bir açma oluşturulmuştur. Bu açma kendi içerisinde kuzeybatıdan başlamak üzere (a-b-c-d) 5x5 m.lik 4 kareye ayrılmıştır. Asopos Tepesi Sondaj 1 (a ve b) deki çalışmalarda 3 tabaka ve bunların alt evreleri tespit edilmiştir. Buna göre I. tabaka kendi içerisinde (a-b ve c) olmak üzere 3 alt evreye ayrılmaktadır. II. tabakanın yer yer tahribat görmesi ve dar bir alanda çalışılmasından dolayı, (a ve b) olmak üzere 2 alt evreye sahip olduğu düşünülmektedir. III. tabakada ise seramik parçaları dışında farklı arkeolojik buluntu ve mimari ele geçirilmediğinden, alt evrelere bölünmemiştir.

* Prof.Dr. Celal ŞİMŞEK, PAÜ, FEF, Arkeoloji Bölümü, Kınıklı Kampusu, Denizli-TR; e-mail: csimsek@pau.edu.tr

1 Bakanlık temsilcisi olarak, İzmir Müzesi'nden Arkeolog Metin İmren görev yapmıştır.
Kazı Heyeti: Pamukkale Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü'nden Prof.Dr. Celal Şimşek, Yard.Doç. Dr. Mustafa Büyükkolancı, Doç.Dr. Mehmet Meder, Öğr.Gör. Mim. Gülay Altan. *Asistanlar:* M. Ayşem Tarhan, Mehmet Okunak, Bahadır Duman, Sedat Akyol, Erim Konakçı, Barış Yener. *Restoratörler:* Uzm. Restoratör Gülseren Dikilitaş, Sara Özçelik, Uluç Erten. *Arkeologlar:* Mustafa Bilgin, Mehmet Aksu, M. Mustafa Erdem, Ömer Uzunel, Aysun Topaloğlu, Zehra Ova, Cem Tutlu. *Öğrenciler:* Pamukkale Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi, Adnan Menderes Üniversitesi, Arkeoloji, Sanat Tarihi, Mimarlık, Restorasyon bölümlerinden öğrenciler kazıda görev almıştır.
Finans Kaynakları: Kültür ve Turizm Bakanlığı (DÖSİMM), Denizli Valiliği-İl Özel İdaresi, TÜBİTAK, Pamukkale Üniversitesi, Denizli Belediyesi, Denizli Soroptomist Derneği, PASVAK, Başarı Tekstil (İsmail Yılmaz), Modal (İbrahim Yıldız), Denizli Elektrik Mühendisleri Odası, Modern Optik.

I. Tabaka: Bu tabakaya ait mimarî ve arkeolojik buluntular büyük oranda tahribat görmüş, 3 dönemi ortaya koymaktadır. Bunlar; Bizans, Roma ve Hellenistik Dönemlere ait seramikler ve bir kısım çaytaşı+kireç harçlı mimarî kalıntılardan oluşur. Ortaya çıkarılan duvar kalıntısı çevresindeki seviye indirme çalışmalarında Roma, Hellenistik, Demir Çağı ve 2. binyıl seramikleri ile birlikte, ele geçirilen Theodosius (M.S. 379-395) ve Constantinius (M.S. 308-330) sikkeleri, duvarın dönemini ortaya koymuştur. Duvarın yanından, altına doğru devam eden künk sistemi de Erken Bizans duvarı ile birlikte yapılmıştır. Ayrıca bu duvar, altta yer alan Helenistik Dönem duvarının üzerine inşa edilmiştir. Çalışmalarda Helenistik ve Roma Dönemi seramikleri yoğun bulunmuştur. A plan karesinin kuzeybatı kesitinde 0.90 m. uzanan, genişliği 0.30 m. olan (1b) evresine tarihlenen ikinci bir duvar daha tespit edilmiştir. Bu duvarın inşa tekniği ve bulunduğu seviye itibarıyla kuzeybatı kesitteki duvar ile çağdaş (Helenistik Dönem) olmalıdır. Tarihlleme için bir diğer veri de III. Antiokhos (M.Ö 223-187) sikkesidir. Açmanın batı kesitinde 2.00 m. uzunluğunda, 0.70 m. genişliğinde, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan ve dere taşlarından kireç harçlı yapılan duvar, Erken Bizans Dönemine tarihlenen duvarın künk seviyesinin altında yer alması, ikinci bir evreyi ortaya koymaktadır. Açmada I. tabakayı temsil eden en yoğun buluntu grubu seramiklerdir. Bunların çoğunluğunu Erken Bizans fazla olmak üzere, Roma ve Helenistik Dönem seramikleri oluşturur. I. tabaka içerisinde fazla olmayan Demir Çağı, M.Ö. 2. binyıl ve ETÇ seramikleri de ele geçirilmiştir. Diğer yoğun malzeme grubunu ayak, baş, gövde ve kaide gibi çeşitli boylardaki Roma Dönemi figürin parçaları oluşturur.

II. Tabaka: M.Ö. 2. binyıla tarihlenen arkeolojik veriler, Erken Bizans Dönemi künk sisteminin hemen altında tespit edilmiştir. M.Ö. 2. binyıl, kültür toprağı içinde seramiklerin de bulunduğu yanık tabakası ile başlamaktadır. Alanda içi kül ile dolu 0.64x0.60 m. ebadında etrafı kerpiçten yapılmış ocak tespit edilmiştir. Ocağın etrafında M.Ö. 2. binyıl çömleri ve bir kremasyon kabı ele geçirilmiştir. Bu, mekân içerisinde bebek gömülerinin yapılabildiğini ortaya koyması açısından sosyal yapı için önemli bir veri kaynağıdır. Yine bu katmanda bir hasır örtüsü tespit edilmiştir. Söz konusu hasır örtüsü, M.Ö. 2. binyıl tabakasının çatı sistemiyle ilişkilidir. Bu gelenek günümüzde de

bölgede kullanılmaktadır. II. tabakanın en geniş buluntu grubunu seramikler oluşturmaktadır. Dışa dönük ağız kenarlı omurgalı ve sepetkulplu kâseler, en yoğun tespit edilen formlardır. Ayrıca M.Ö. 2. binyıla tarihlenen mat boyalı örneklerin tespit edilmesi dikkat çekicidir. M.Ö. 2. binyıla tarihlenen kültür tabakasında yer alan bir diğer buluntu grubu, ağırşaklar ve ağırlıklardır. Kırık seramiklerin yuvarlatılarak ortasının delinmesi ile ağırlıklar yapılmıştır. Ayrıca hilâl biçimli ağırlık ve ağırşak örnekleri de bulunmuştur. Çakmak taşı ve obsidyenden yapılan kesici ve delici âletler II. tabaka içerisinde bulunmuştur. Ayrıca çok az sayıda metal ve kemik âlet örnekleri de ele geçirilmiştir.

III. Tabaka: III. tabaka koyu kahve renkli, taneli ve yumuşak yapılı toprak ile temsil edilmektedir. ETÇ kültür toprağını M.Ö. 2. binyıl tabakasını tahrip ederek inşa edilmesine rağmen, söz konusu duvarın hemen önünden ETÇ buluntuları tespit edilmeye devam etmiştir. Bu katmanda küçük dere taşlarının ve ufak kerpiç parçalarının yer aldığı alanlar tespit edilmiştir. Bunlar mimarî bir yapı ile ilişkilendirilebilecek bir simetriyi ortaya koymaktan uzaktır. III. tabakanın yoğun buluntu grubunu oluşturan seramikler kaba yapılı içerisinde yoğun iri taşçık ve saman katkılıdır. Çalışmalarda çok sayıda çakmak taşı ve obsidyenden kesici-delici âlet bulunmuştur. Bunlar da çok küçük ve kaliteli örneklerdir. A ve B karelerinde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ezgi taşları ve havaneleri de bulunmuştur.

2007'de 5x10m.lik sondajlarda 3 tabaka tespit edilmiştir. Özellikle I. tabakanın, II. ve III. tabakayı tahrip ettiği görülür. I. tabakanın kendi içerisinde görülen inşa faaliyetleri de evreler arasında tahribata yol açmıştır. Çalışmalar Asopos Tepesi'nde olasılıkla bir höyük yerleşiminin varlığını ortaya koyar. Gelecek yılda hem Asopos Tepesi'nde hem de Asopos Nehri'ne yakın diğer tepede höyük yerleşiminin olup olmadığı netleşecektir. Yapılan kazılar, Laodikeia'nın kuruluş tarihinin ETÇ'ye kadar uzandığını ortaya koymuştur. Antik kaynaklarda, M.Ö. 3. yy.ın ortalarında kurulan Hellenistik Dönem kentinin, Rhoas ve Diospolis isimli eski ve kutsal bir köy yerleşimin üzerinde yer aldığının belirtilmesi, bu çalışmalarla ortaya çıkarılmıştır. Rhoas tamamen yerel bir Anadolu adıdır.

II)- Suriye Caddesi Kazı ve Restorasyon Çalışmaları (Resim: 1, 4-5)

2002-2006 yıllarında sürdürülen Suriye Caddesi kazılarıyla, Caracalla Nymphaeum'undan Doğu Bizans Kapısı'na kadar caddenin 375m.lik bölümü açılmıştır². 2007 yılı çalışmalarında ise kazı çalışmaları yapılan cadde, portikler ve gerisindeki dükkân sıralarının ön duvarları anastylosis esas alınarak restorasyonu yapılmıştır. Burada, M.S. 7. yy.ın başı İmparator Focas (602-610) Dönemi depreminde tamamen yıkılmış hâlde ortaya çıkarılan kaideler, sütunlar, başlıkları ve ayakların, buluntu hâlleri (*in situ*) ayağa kaldırılarak, M.S. 6. yy. devşirme mimarî malzemelerden oluşturulan cadde tekrar canlandırılmıştır.

Suriye Caddesi'nde Doğu Bizans Kapısı'ndan batıya doğru 15 ve 40 m.ler arasında zemin üzerinde bırakılan portik kemerlerine ait harçlı tuğla yığınları kaldırılmıştır. Tetrapylondan itibaren Doğu Bizans Kapısı'na kadar caddede ortaya çıkarılan bu yıkık haldeki harçlı tuğlalar, normalde 3.80-3.85 m. olan sütun yüksekliklerinin burada daha kısa olması sebebiyle sütun ve ayakların üst kısımlarının harçlı tuğla kemerlerle yükseltildiği ve bunların üzerine de portiğin sundurma çatısını taşıyan ahşap hatılların yerleştirildiğini ortaya koymuştur. Yolda görülen bu harçlı tuğla yıkıntısının üzerindeki 10-15cm. yüksekliğindeki harç tabakası ise M.S. 494 depreminden sonra caddenin yıkılması, cadde ortasına iki yandan harçlı tuğlaların düşmesi ve bunun üzerine de belli bir harç tabakası atılarak tabanın düzgün kullanılma amacı ile yapıldığını gösterir. Caddenin doğu ucundan batıya doğru 30 ve 36. metreler arasında yer alan harçlı tuğla yığını yerinde bırakılarak, depremin cadde üzerindeki etkilerinin görülmesi sağlanmıştır. Ayrıca deprem nedeniyle çöküntüye uğramış taban döşemelerinin restorasyon işlemleri sırasında, caddenin batı ucundan doğuya doğru 28.60 m.sinde kaldırılan kanalizasyon kapak taşı altında çalışmalar yapılmış ve kanalizasyon zeminine ulaşılmıştır. Yine Doğu Bizans Kapısı'nın ana girişinde 2 adet kanalizasyon kapak taşı kaldırılmış ve kanalizasyon zeminine 278.63 m. kodunda ulaşılmıştır. 2006 yılında Tapınak A'nın doğu yanında ve Doğu Bizans Kapısı'nın batısında cadde üzerinden kuzeye araç geçişi için bırakılan 2 alanda cadde zeminine

2 Bkz. C. Şimşek, 2003 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazısı, 26. *KST I*, 2005, 306-308; C. Şimşek, 2004 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazısı, 27. *KST I*, 2006, 419-420; C. Şimşek, 2005 Yılı Laodikeia Kazısı Çalışmaları, 28. *KST I*, 2007a, 459-461; C. Şimşek, *Laodikeia (Laodikeia ad Lycum)*, İstanbul, 2007b, 115-127, Res. 47a-s; C. Şimşek, "2006 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazıları", 29. *KST III*, 2008, 99-101, Res. 1-4.

ulaşılarak bütünlük sağlanmıştır. Böylece Doğu Bizans Kapısı'ndan, Caracalla Nymphaeum'una kadar kesintisiz bir gezi güzergâhı oluşturulmuştur. Ayrıca restorasyon çalışmalarında cadde üzerinde belirli noktalarda sütunlar ve bir ayak orijinal yıkıntı hâlinde bırakılarak deprem izinin algılanması sağlanmıştır.

2007 yılı kazında ortaya konan arkeolojik veriler önceki yıllarda sürdürülen çalışmalarda ulaşılan sonuçlara paraleldir. Kazılar, caddenin Erken Roma İmparatorluk Döneminden (M.S. 1. yy.) M.S. 7. yy. başında İmparator Focas (M.S. 602-610) zamanına kadar kullanım gördüğünü ortaya koymuştur. Suriye Caddesi Roma İmparatorluk Döneminde oluşturulan kent planına bağlı olarak kullanım görmeye devam etmiştir. Bununla birlikte özellikle depremlere paralel caddede yeniden düzenlemelerin yapıldığı, mimarî buluntularla ortaya konabilmektedir. Roma İmparatorluk Dönemine ait başlık ve sütunların portik duvarlarında ve üst yapı sistemlerinde ve cadde döşemesinde kullanılmış olması, M.S. 494 depreminden sonra yapılan yeni düzenlemeleri ortaya koymaktadır. Bu düzenlemelerde caddenin iki yanında yer alan ve sundurma çatıları taşıyan portik galerileri, Doğu Bizans Kapısı'na kadar bir ayak, iki sütun sistemine göre inşa edilmiştir. Ortaya çıkarılan sütun, başlık, traverten ayak ve deprem nedeniyle çöküntüye uğramış cadde taban bloklarının restorasyon çalışmaları yapılmıştır. Kaideler ve başlıklarda özellikle Kompozit ve Korinth düzenlerindeki Roma İmparatorluk Dönemine ait farklı yapılardan getirilen malzemeler caddede işleminden geçirilerek tekrardan kullanılmıştır. Sütunların ve ayakların üzerlerinde yer yer sıva üzerine boyayla yazılmış, komşu kent Hierapolis'te de olduğu gibi boyayla yapılmış yazıların yanında kazıma olarak da yapılmış yazı ve haç gibi işaretler mevcuttur. *Tetrapylon* ayaklarının başlıklarında ise alçak kabartma haçlar yapılmıştır. Bu dönemde portiklerin gerisinde yer alan dükkân girişlerinin iki yanına oturmak için başlık, kaide ve kemer blokları gibi mimarî elemanlar yerleştirilmiş olup dama gibi oynanan (*duodecim scripta*) oyun düzenekleri de yapılmıştır. Portikler üzerinde parçalar hâlinde kalabilen *opus sectile* ve mozaik döşemeler tespit edilerek bunlar sağlamlaştırılmıştır. Ayrıca caddenin kuzey kenarında yer alan dikdörtgen çeşme yapısının parçalanmış parapet bloklarının bulunmaları birleştirilmiştir.

Restorasyon çalışmalarında öncelikle deprem nedeniyle cadde tabanı üzerine yıkılmış hâlde bulunan monolit sütunlar ve sütun tamburlarının orijinal yerleri belirlenmiştir. Yerleri belirlenen sütunlara ait kaideler, orijinal

yerlerinde teraziye alınmış ve birleştirme işlemi için hazırlanmıştır. Yıkıldıkları cadde tabanı üzerinden vinç yardımıyla kaldırılan sütun tamburları ve kaideler 28'lik matkap ucuyla delinerek bu deliklere çelik ve cam elyafından 25'lik fiber çubuklar yerleştirilmiştir. Birleştirme işlemi için hazır olan bu parçalar epoksilen kullanılarak yapııştırılmış ve iskele ve vinç yardımıyla yerlerine koyulmuştur. Aynı sistemle her iki sütun arasına yerleştirilen traverten ayaklar için de restorasyon çalışmaları titizlikle yürütülmüştür. Traverten ayaklar M.S. 494 depremi arkasından Roma İmparatorluk Dönemine ait yapılardan alınan kare ve dikdörtgen blokların üst üste konulmasıyla oluşturulmuştur. Deprem nedeniyle birbirinden ayrılmış durumda cadde tabanına yıkılmış olan ayak blokları kaldırılmış, hazırlanan özel harç ve epoksilen yapııştırıcı ile birleştirilmiştir. Geçirdiği depremlere bağlı olarak üzerine yıkılan ağır bloklar nedeniyle yer yer çöküntüye uğramış olan cadde taban döşemesi üzerinde de restorasyon çalışmaları yapılmıştır. M.S. 6. yy. caddesinde tabanlarda kanalizasyon döşemesi olarak devşirme heykel, sütun, arşitrav, geison gibi mimarî bloklar da kullanılmıştır.

III)- A Evi (Eski Pithoslu Mekân) Kazısı (Resim: 1, 6-7)

2006 yılında başlanan Suriye Caddesi'nin kuzey yanında yer alan A Evi (Eski Pithoslu Mekân) kazısına, 2007 yılında da devam edilmiştir³. Amaç; 2006 yılı kazı sezonunda ortaya çıkarılan I, II, III ve IV No.lu mekânlar ve 2007 yılında çıkarılan mekânların birbirleriyle olan ilişkileri ve bunların ne tür bir yapıyla bütünlük oluşturduğunu belirlemek, hangi mimari unsurlara sahip olduğunu ortaya koymak, hippodomik sistemde (42x51m.lik *insula*) kompleksin konumunu belirlemek, kazılarda ortaya çıkan mekânlara ait tarihlendirilebilir buluntularla birlikte yapının kullanım aşamaları ile kullanım değişikliklerini ortaya çıkarmaktır.

2007 yılında A Evi'nde 35x20 m. ölçülerinde bir alan kazılmıştır. *Insula* içinde kuzey-güney ve doğu-batı yönlü iki ara sokağın sınırladığı alanda toplam 18 mekân ortaya çıkarılmıştır. A Evi'nde kalabilen duvar yüksekliği yer yer 0.80-1.45 m., genişliği ise 0.55-0.80 m. arasında değişmektedir. Duvarlar özensiz çay taşı, moloz traverten, tuğla, yer yer devşirme mermer ve traverten bloklardan kireç harçlı olarak örülmüştür.

³ Bkz. Şimşek 2007b, 289-294, Res. 102a-f; C. Şimşek, "2006 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazıları", 29. KST III, 2008, 105-106, Res. 1, 7-8.

2006 ve 2007 yılında ortaya çıkarılan mekânların genel konumları ele alındığında evin, iç avlulu plan tipini yansıttığını söylemek mümkündür. Bu yönüyle A Evi, Laodikeia’da ortaya çıkarılan ilk sivil konuttur. Ortaya çıkarılan mekânlara *insulaya* uygun batıda iki, kuzeyde tek olmak üzere üç ayrı kapı ile girilmektedir. A Evi’nin plan olarak tüm adayı kaplayıp kaplamadığı ile güneyde yer alan Suriye Caddesi ve portik gerisindeki dükkânlarla da olan mekân bağlantısı gelecek kazı döneminde ortaya çıkarılacaktır.

Kazılan alanlardaki mimarî özellikler, ele geçirilen sikke, seramik, cam, kemik ve metal buluntular evin dönemler dört kullanım evresini ortaya koymuştur:

• *I. kullanım evresi:* M.S. 3. yy.ın ilk yarısı- M.S. 4. yy.ın 2. yarısı: Evin özgün olarak planlanması, duvarlarda insan figürlü ve bitkisel bezemelerin (kırmızı, yeşil, sarı ve gri renkli çiçek ve yapraklarından oluşan) yapılması, iç avlu tabanları *opus sectile* döşemeli. Bu planlama, daha önce var olan bir yapının olasılıkla evin üzerine yapılmıştır. Bununla ilgili olarak kuzeyde yer alan girişe ait eşik taşının altında daha eskiye giden freskli duvar kalıntısının tespit edilmesidir.

• *II. kullanım evresi:* M.S. 4. yy.ın 2. yarısı-M.S. 5. yy.ın sonu. Oda ve salonlarda geçişlerin daraltılması, *pithos*ların yerleştirilmesi, tabanlara yan ve geometrik tarzlı tuğla döşenmesi, ev olarak kullanımın yanında üretim işliği işlevinin de yüklenmesi.

• *III. kullanım evresi:* M.S. 5. yy.ın sonu- M.S. 6. yy.ın ikinci yarısı. Büyük ölçüde evin kullanımda değişiklikler yapılması ve daha sonra kullanımın sona ermesi.

• *IV. kullanım evresi:* M.S. 7. yy. Ev işlevinin sonlanması ve kireç ocağı yapılması.

Mekânlar: III. No.lu mekânın kuzey duvarının 3.70 m.lik kısmı, ikinci kullanım evresinde kapatılmıştır. Farklı bir işçiliğe sahip olan bu duvar, mekânın A Evi I. evresinde kullanılan ve 10 No.lu mekâna geçişi sağlayan açıklığı kapatmıştır. Mekânın tabanı balık sırtı, üçgenler ve yatay çizgiler şeklinde geometrik desenler oluşturan tuğlalarla döşenmiştir. Ayrıca mekân tabanının merkezine yerleştirilmiş olan bir mermer plâka ortaya çıkarılmıştır. Bu mermer plâka etrafında 2.52 m. çapında dairesel bir motif oluşturulmuş ve

bu merkez alınarak doğu, batı, kuzey ve güney yönlerine şeritler yerleştirilmiştir. Mekânın, kuzey duvarı önünde yer yer tahribat görmüş mor, açık pembe, gri ve beyaz renklere sahip *opus sectile* döşeme yer alır. Çok azı korunabilen ve ince işçilik gösteren *opus sectile* döşeme, A Evi I. kullanım evresine ait olmalıdır ve A Evi II. kullanım evresinde sökülerek yerine yan yerleştirilmiş tuğlalardan oluşan geometrik döşeme yapılmıştır. Bu döşeme mekânın ıslak ve sert zemin kullanımını ortaya koymaktadır. V No.lu mekânın doğu duvarında yer alan kireç harçlı sıva iki farklı evreye sahiptir. Üstte yer alan ve dökülmeler gösteren 2 cm. kalınlığındaki sıva üzerinde 10x15 cm.lik kırmızı bir bordür bulunmaktadır. Altta yer alan ve 3 cm.lik sıva üzerinde ise siyah kullanılarak 20x10 cm. ölçülerinde bir ayak ve elbisenin arka kısmı görülmektedir. IX No.lu mekânın batı ucunda 1.50x0.68 m. ölçülerinde yüksek bir seki yer almaktadır. VII No.lu mekânın taban döşemesinin bir kısmı yan yerleştirilmiş tuğlalarda oluşurken, bu alanın kuzey ve batı bölümünde düz yerleştirilmiş tuğlalar, bu döşemeyi sınırlandırmaktadır. III No.lu mekâna geçişi sağlayan 5.60 m. uzunluğundaki açıklığın her iki tarafında söve blokları yer alır. Bu sövelere ait başlıklar taban üzerine düşmüş olarak ortaya çıkarılmıştır. Mekândaki çalışmalarda, VIII No.lu mekâna geçişi sağlayan kapı önünde, dağılmış olarak çok sayıda yazıtlı fresk parçaları bulunmuştur. Beyaz kireç harç üzerine ince uçlu fırçayla direkt uygulanan kırmızısı-kahve renkli freskler olasılıkla VIII No.lu mekâna geçişi sağlayan kapının üstündeki duvarda yer almaktaydı. VIII No.lu mekânın kuzey duvarında 7 No.lu mekâna geçişi sağlayan 1.0 m.lik kapı açıklığı ve 1.0x0.55 m.lik eşik taşı bulunur. Duvarları sıvasızdır ve duvar işçiliğinde orta boy traverten blokları, taban tuğlaları kullanılmıştır. Mekânın tabanı düz yerleştirilmiş tuğlalardan oluşur. IX. No.lu mekânın tabanı, tuğlaların yan yerleştirilmesiyle oluşturulan geometrik döşeme, panellere ayrılarak içerisine balıksırtı şeklinde motifler yerleştirilmiştir. X No.lu mekânın kuzeydoğunda 2.0 m. uzunluğunda, 1.10 m. derinliğinde, 0.60 m. yüksekliğinde ve 0.52 m. duvar kalınlığında olan apsisli küçük bir çeşme yapısı yer almaktadır. Çeşme içerisinde 0.27x0.60 m. ölçülerinde mermer plâka kaplama izleri görülmektedir ve tabanı pişmiş toprak tuğlalarla döşenmiştir. Mekân tabanı düzensiz ve parçalı mermer plâkalardan oluşur. Mekânın doğu, batı ve güneyinde, genişlikleri 0.40-0.50 m., uzunlukları ise 0.50-1.20 m. arası değişen mermer bloklar tabandan 0.20 m. yüksekte mekân etrafında bir seki oluşturmaktadır. XI No.lu mekânın tabanı tuğlaların yan yerleştirilmesiyle oluşturulmuş olup kuzey ve güney duvar önlerinde tahrip olan döşeme

yerine sıkıştırılmış toprak zemin ortaya çıkarılmıştır. Mekânın kuzeydoğu köşesinde mekân kullanımıyla ilişkili olarak 0.35 m. yüksekliğinde, 0.67x0.42 m. ölçülerinde mermer aslan ayaklı bir su teknesi ya da vaftiz kabı ortaya çıkarılmıştır. XII No.lu mekânın güneyinde 2.56x2.31m. ölçülerinde mermer plâkaların yan yana yerleştirilmesiyle oluşturulmuş ve mekân tabanından 1.22 m. yüksekte bir platform ortaya çıkarılmıştır. XII No.lu mekânın kuzey bölümünde yer alan ve küçük ölçülere sahip olan odacıklar A Evi'nin 3. kullanım evresine tarihlenmektedir. Mekânın tabanı pişmiş toprak tuğla döşemelidir. XIV No.lu mekâna, *insulayı* oluşturan ve kuzeyindeki doğu-batı yönlü ara sokaktan 2.30 m.lik kapı açıklığıyla giriş sağlanmıştır. Tabanı yan yana tuğlaların yerleştirilmesinden oluşan geometrik döşemelidir. 3. kullanım evresinde kireç yapma amaçlı kullanılmıştır. Kuzeyden mekâna girişi sağlayan kapı eşiğinin önünde 0.40x1.30 m.lik bir alanda yapılan sondaj, kuzey duvarının altında daha erken döneme ait olduğu düşünülen bir duvar ve üzerinde kırmızı boyalı freskler ortaya çıkarılmıştır. XV No.lu mekânın tabanı düz yerleştirilmiş tuğlalardan oluşur. Sıkıştırılmış toprak tabanlı olan XVII No.lu mekânın bir kısmı kazılmıştır. A Evi açmasının bir diğer çalışma alanını da I No.lu koridor oluşturur. I ve VIII No.lu mekânların güneyinde yer alan koridorun tabanı plâka taş döşemeli olup batı yöne eğimli yapılmıştır. Bu eğimli alanda yapılan kanal olasılıkla batıdaki sokak kanalizasyonuna bağlanmaktadır. Kuzeybatı köşesinde ise 1.93x0.46 m.lik havuzcuk olduğu düşünülen ve etrafı plâka mermerle kaplı bir bölüm ortaya çıkarılmıştır. Bunun batı köşesinde dikine yerleştirilmiş bir künk yer alır. I No.lu koridor karşılıklı duran iki kaide ve arasında yer alan eşik taşıyla bölünmüştür. A Evi'nde ele geçirilen eserler arasında; Serapis başı, yayını geren Eros, Attis masa ayağı ve gladyatör kabartması sayılabilir.

A Evi kazılarında bulunan sikkeler; Aurelianus (M.S 270-275), Constantius I (M.S 307-337), Constantius II (M.S 337-348), Valens (M.S 364-378), Gratianus (M.S 367-383), Theodosius I (M.S 379-395), Arcadius (M.S 383-408), Honorius (M.S.393-423), Anastasius (M.S 491-518), , Iustinus II (M.S 569-570) olup bunlar mekânın M.S. 4. yy.ın 2. yarısından 6. yy.ın 3. çeyreğine kadar kullanıldığını gösterir. Ele geçirilen Focas (M.S. 603-610) sikkesi ise farklı amaçlı en son kullanım ve kentin depremlerle tamamen yıkılışıyla ilişkilidir.

IV)- A Evi Sokağı (Resim: 1, 7)

Suriye Caddesi'nden kuzeye, Büyük Tiyatro'ya doğru uzanan A Evi Sokağı'nın, 2006 yılında 10x15m.lik kısmı açılmıştır⁴. Hem A Evi, hem de Suriye Caddesi ile olan bağlantının ortaya çıkarılması amacıyla burada 2007 yılında da kazı çalışmaları sürdürülmüştür. Sokağın doğusunda A Evi, batısında ise yine benzer planlama olmalıdır. Batıda duvarlar içinde yer alan künkler, duvar gerisindeki işlevlerini henüz bilmediğimiz yapılarla ilişkilidir. A Evi Sokağı üzerinde sokak tabanına ulaşmak için yapılan çalışmalarla sokağın doğu kaldırımına ait travertenden yapılmış plâka taşlar ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca sokağın batısında bulunan traverten, tuğla ve yer yer çay taşları ile yapılan duvar ortaya çıkarılmıştır. Batı duvarı üzerinde yer alan söveler toprak üzerinde askıda kalmış ve bunların önünde 2 m.lik alanda harçlı bir tabana rastlanmıştır. Bu durum kentin terk edilmişinden sonra yapılan geç düzenlemelerle ilgilidir ve söveler de bu mekân içinde seki olarak kullanılmış olmalıdırlar.

2006 ve 2007 yılı kazı sezonlarında yapılan çalışmalar sonucunda 51m. uzunluğa sahip A Evi Sokağı tamamen ortaya çıkarılarak, Suriye Caddesi'ne bağlanmış ve ev ile olan ilişki ortaya konmuştur. Sokağın doğu duvarı üzerinde A Evi'ne giriş sağlayan 2 kapı aralığı bulunmaktadır. Sokak tabanı ve kaldırımı topografyaya uygun olarak kuzey yöne doğru eğimlidir. Sokak üzerinde ele geçirilen sikkelerin en geçi İmparator Focas (M.S. 602-610) Dönemine tarihlenmekte olup bu sokağın son kullanım evresini vermektedir.

V)- Tapınak A Avlusu (Resim: 1, 8-9)

M.S. 2. yy. Antoninler Dönemine tarihlenen Tapınak A, Suriye Caddesi'nin kuzey yanında dikdörtgen büyük avlunun sonunda *prostylos* (4 sütunlu) planlı, Korinth düzeninde, yüksek podyumlu bir yapıdır⁵. 2007 yılında Tapınak A avlusunun batı ve doğu portiklerinde 2005 yılında kalan bölümlerin kazıları tamamlanmıştır. Diğer taraftan avlunun güney bölümünde yapılan çalışmalarla avlu tabanlarının bir kısmı ortaya çıkarılmıştır.

Tapınak A, batı portik alanında yürütülen çalışmalarla kesilmiş traverten bloklardan oluşan ve tamamı ortaya çıkarılan duvarın uzunluğu, 2005 yılında

4 Bkz. Şimşek 2008, 106, Res. 1, 4, 7.

5 Bkz. Şimşek 2006, 423-426, Res. 1-3, 8-11; Şimşek 2007a, 461-467, Res. 1, 4, 9-10; Şimşek 2007b, 227-245, Res. 78a-e, 79a-d, 80a-f.

restorasyonu yapılan duvara kadar 40.70 m.dir. Kazılan duvar üzerinde 1.10 m. aralıklarla 2.80-2.81 m. arasında değişen uzunluğu, 15-18 cm. arasında değişen derinliği bulunan 9 niş vardır. Batı Portiği'nin güney tarafında restore edilen kısım ise 15.75 m.dir. Nişler bu bölümde tam olarak görülmemekle birlikte var olan nişlerin uzunlukları ve duvarın ölçüsüne bakılarak, bu bölümde 4 adet daha niş olduğu düşünülmektedir. İki niş arasındaki çıkıntılar, duvarın dayanıklılığını artıran, masifliğini ortadan kaldıran ve aynı zamanda hareketlendiren payeler şeklindedir. Böylece tapınak avlu duvarlarında doğu ve batıda 13'er, avlunun kuzeyde tapınakla birleşme bölümlerinde ve girişin iki yanında 3'er olmak üzere toplamda 38 niş tespit edilmiştir. Avluyu çeviren portikler; güneyde girişte 10, kuzeyde tapınakla birleşen bölümde 6, uzun olan doğu ve batıda ise 19'ar olmak üzere toplamda 54 sütun sayısına sahiptir. Batı Portiği'nin kuzeyden güneye ilerleyen duvarı üzerinde 2. ve 4. nişlerin içine travertenden yapılmış ikişer adet Dorik kaide yerleştirilmiştir. 5. nişte ise Dor arşitravı parçası kullanılmıştır. Bunun yanında nişler içerisinde traverten parçaları ve blokları da yer almaktadır. Bunlar tapınak işlevini kaybettikten sonra yapılan Erken Bizans Dönemi düzenlemeleriyle bağlantılıdır. Batı Portiği üzerinde Erken Bizans Döneminde güneydeki şapele kadar olan bölümde 5 mekân tespit edilmiştir. Bu mekânların tabanları "T, Γ, €" gibi atölye işareti olan tuğlalarla kaplanmıştır. Tapınak A Batı Portiği'nin gerisinde yer alan avlu duvarının kuzeybatısında iki kanatlı bir kapı girişi ortaya çıkarılmıştır. Kapının kuzey kanadının uzunluğu 0.95 m., güney kanadın uzunluğu ise 0.87 m.dir. Eşik taşı fazla kullanımdan dolayı aşınmıştır ve iki yanda kapı kanatlarının oturduğu yuvalar bulunur. Bunun simetriğinin Doğu Portik gerisinde yer alan avlu duvarının kuzeydoğusunda da yer aldığı düşünüldüğünde, tapınak avlusuna güney ortada ana giriş, kuzeybatı ve kuzeydoğuda olmak üzere üç kapıdan girildiği tespit edilmiştir.

Avlunun güney batısında, 2.40x4.50 m. ölçülerindeki alanda, bir sıva üzerinde 4 satırdan oluşan Grekçe yazıtın negatifi bulunmuştur. Bu yazıt İmparator Diocletianus (M.S. 284-305) zamanında yapılan Artemis heykelinin ithafıyla ilgilidir. Buradaki çalışmalarda Batı Portik duvarından geçen ve A *Nymphaeum* (Septimus Severus Çeşmesi) yönünden gelen bir künk sistemiyle beslenen Erken Bizans Dönemine ait bir havuz ortaya çıkarılmıştır. Böylece Erken Bizans Dönemi düzenlemeleriyle ilişkili olarak küçük havuz ve daha önce Şapel'in güneyinde çıkarılan dikdörtgen havuzun birbiriyle bağlantılı oldukları, bir künk ve buna bağlı kanal vasıtasıyla suların avludaki kanalizasyona bağlandıkları tespit edilmiştir.

Avluda güneybatıda ulaşılan mermer döşemeli orijinal avlu zemini, 2005 yılı çalışmalarında açığa çıkarılan zeminin devamı şeklindedir. Güneydoğuda ulaşılan zeminin orijinal avlu zemini olmadığı, buradaki zeminin kaldırılarak mermerlerden elde edilen kireç yığınları için yeni bir düzenleme yapıldığı tespit edilmiştir. Çalışma yapılan alanlardaki kültür toprağı içindeki mermerlerin yoğun şekilde parçalanmış olması ve avlunun güneydoğu köşesinde kireç tabakasının bulunması da bunu desteklemiştir. Tapınak A avlusunun kuzeyindeki çalışmalarda tabanın yer yer mermer plâkaları tespit edilmiştir. Alanın kuzeydoğusunda zeminin 2 m. çevresinde kireç yapıldığını gösteren yanık tabaka yer alır.

Genel olarak ele geçirilen seramiklerin *unguentarium*, kandil, amphora dipleri ve ağız kenarları, *lekane* parçaları, pişirme kapları, depolama için kullanılan kap parçaları ve ağız kenarlarından oluştuğu görülür. Tapınak A mimarî bloklarının daha sonraki dönemlerde kireç ocağı olarak kullanılmasından dolayı, alanda ancak %10 malzeme kalabilmiş olup bunların da hemen hemen hepsi değişik şekillerde parçalanmıştır. Buna rağmen Batı Portiği'nde küçük düzenlemeler yapılmıştır. Özellikle *geison-sima* bloklarında konsollar arasında horoz, bereket boynuzu, balık, çiçek, dal gibi kabartmalar zengin işçilik göstermektedir. Diğer taraftan Erken Bizans duvarı içinde bulunan Knidos Aphroditesi heykeli, çeşitli heykel parçaları, fildişi Hagia Thekla kabartması gibi çeşitli dönemlere ait eserler ele geçirilmiştir.

VI)- Mozaikli Güney Roma Villası (Resim: 1, 10-11)

2006 yılında başlayan ve 2007'de devam eden villa kazısı büyük oranda tamamlanmıştır⁶. Laodikeia'nın güneybatısında T.C.D.D.Y. hattının yanında yer alan yapı, kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanmaktadır. Yapılan çalışmalardaki açmalar yöne göre isimlendirilmiştir. Bunun yanında mekânın formuna göre isimlendirilme ya da 2006'da verilen sayı sisteminin devamı şeklinde yapılmıştır.

Doğu açması: 2006'da çoğu açılmış olan bu cephedeki çalışmalarla farklı büyüklükte 4 mekân ortaya çıkartılmış ve ele geçirilen sikkeler M.S. 3. yy.ın ilk yarısına tarihlenmektedir.

6 Bkz. Şimşek 2007b, 252-258, Res. 87a-f; Şimşek 2008, 107-109, Res. 10-11.

Güney açması: Buradaki ilk çalışma 'Mekân 1' adı verilen havuzda gerçekleştirilmiştir. 2006'da apsisli havuzda başlanan çalışmalar tamamlanarak, havuzun taban döşemeleri dâhil olmak üzere tam planı ile gider sistemi ortaya çıkarılmıştır. Havuz duvarlarında su sızıntısını önlemek amacıyla kalın sıva tabakasının dökülmemesi için duvar üzerine birbirine paralel yatay kanallar açılarak üzerine kalın ve en üste ince sıva atılmıştır. Böylece duvar üzerine atılan kalın sıvanın dayanıklılığı ve dökülme riski ortadan kaldırılmıştır. Elde edilen üstteki ince sıva bulgularından havuzun mavi boyalı olduğu anlaşılmaktadır. Bu alandan çok sayıda kemik saç iğnesi, mermer kabartmalı (girlandlı) lâhde ait kırılmış parçalar, kap ve kandil, seramik ve cam parçaları, pişmiş toprak kaplama çivileri ve bol miktarda cam cürufları da bulunmuştur. Cam cürufları buradaki işlikle ilgilidir. Güney Açması'nda diğer çalışmalarla, 2006'da açılan alanın güneyi genişletilerek devam etmiş ve havuzdan giden bir kanalizasyon sistemi ile apsisli bir mekân ve işlik benzeri bir kalıntı ortaya çıkarılmıştır. Boşaltım havuzuna ait kanalizasyon kesme taşlardan yapılmış olup (d.0.80 m., g.0.20 m.), üstü yine düz kapak taşlarıyla kapatılmıştır. Bu bloklardan biri kaldırılarak kanalizasyon içinde çalışılmış ve birçok saç iğnesi çıkarılmıştır. Bu açmada ortaya çıkartılan diğer bir alan, yapıya göre yaklaşık 3 m. kadar düşük kotta yer alan kesme traverten dikdörtgen bloklardan örülen apsisli diğer bir mekândır. Mekânın içi tuğla ve çay taşı ile doldurulmuştur. Apsisin bulunduğu alanda kapı benzeri olan açıklık, buradaki duvarların sökülmesinden kaynaklanmaktadır. Mekânın duvarları sert bir zemin üzerine oturmaktadır. Yapıya giriş gibi görünen apsisin karşısındaki duvar ise çay taşı dolgunun üzerindedir. Bu duvar daha sonraki bir zamanda bu mekânda kullanılan kesme dikdörtgen bloklar ile yapılmıştır. Mekânın kot seviyesi ve duvar örgü sistemi, villadan daha önce yapılmış olduğunu ortaya koymaktadır. Buranın hemen yanında hypocaustlu mekânın güneyinde bazı duvar izleri bulunmaktadır. Farklı türde malzemelerden yapılmış bu alanda bir kanal tespit edilmiştir. Kanalin ağız kısmı bir tuğla ile yükseltilmiş ve olasılıkla içinde akan malzemenin çökelti olarak burada kalması amaçlanmış olmalıdır. Zira kanalın zemininde kil benzeri, yumuşak dokulu bir toprak ile karşılaşmıştır. Yapının bu hattaki duvarları tam olarak izlenememektedir. Olasılıkla, daha sonraki kullanımlarda buradaki düzenlemeler nedeniyle duvarlar yıkılmış olmalıdır. Bu alandan M.S. 2.yy. ile 5. yy. arasına tarihlenen sikkeler, saç iğneleri ve kabartmalı mermer lâhde ait bazı parçalar ele geçirilmiştir.

Batı açması: Bu alanda 2006'daki çalışmalar batıya doğru genişletilmiştir. Çalışmalarda yapının cephe duvarı takip edilmiştir. Cephe duvarı doğuda olduğu gibi düz bir hat şeklinde değildir. Bu alanda, mekânın hemen her yerinde pişmiş toprak kaplama çivileri ile *in situ* hypostyller tespit edilmiştir. Hypostyller ortada yuvarlak formlu, kenarlarda duvar diplerinde ise dikdörtgen formludur. Hamam olduğu anlaşılan mekân geniş bir alanı kaplamaktadır. Olasılıkla *apoditerium*, *frigidarium*, *tepidarium* ve *caldarium* gibi bölümleri bulunmaktadır. Hypocaust sistemli bölümün güneydoğusunda sonradan yapılan düzenlemelerle burası bir cam atölyesine dönüştürülmüştür. Alanda yapılan çalışmalarda yoğun miktarda cam cürufları bulunmuş olup apsizli mekânın batı yanına doğru boru sistemleri geçirilmiş ve buna bağlı su hazneleri ile yanındaki fırınlar tespit edilmiştir. Bu alanın kuzey cephede kalan kısımları epeyce tahribat görmüştür ve tam anlamıyla izlenememektedir. Çalışmalarda kemik saç iğneleri, mermer kabartmalı bir lahde ait parçalar ile çok az sikke ele geçirilmiştir.

Kuzey açması: Yapının doğu duvarı izlenerek batıya doğru dönen kuzey duvarı tespit edildikten sonra bu hatta çalışmalar yürütülmüştür. Kuzey duvarı 12-13m. kadar devam etmektedir. Duvarın bitiminde 3.90 m. uzunluğunda bir eşik taşı bulunmaktadır. Eşik taşı üzerinde 4 adet kapı kasasına ait söve geçki yuvası ve 5 adet kapının kilit mekanizması ile ilişkili oyuklar bulunmaktadır. Bunlar çift kanatlı bir kapıya ait olmalıdır. Eşik taşından sonra ise birkaç metre kadar devam eden duvar, sonra kaybolmaktadır. Bu alanın hemen zemin altında örgü ve sıvalı tekne 14 adet mezar ortaya çıkarılmıştır. Bu mezarlara M1 den M14'e kadar numaralar verilmiştir. Mezarlar olasılıkla tonozlu odaların içinde düzenli bir şekilde yapılmıştır. Ancak odaların üst yapısı ile ilgili bir veri bulunmamakta, sadece duvarların temelleri görülmektedir. Bu odalar, Mekân 10 ve Mekân 11 olarak adlandırılmıştır. Mezarların derinlikleri 0.85 m. ile 1.05 m. arasında değişmektedir. Üstlerinin düz kapak taşlarıyla kapatılmış olan mezarların duvarları sıvalıdır ve beyaz zemin üzerinde kırmızı, sarı, yeşil renklerde yaprak, çiçek ve girlandlı freskler yer alır. Mezarların hepsi soyulmuş ve tespit edilebilen iskeletler dağınık olarak bulunmuştur. Mezarlardan altın ve akik kaşlı yüzük, yüzük kaşı, ahşap bir sandığa ait demir aksamlar, kemik saç iğneleri, cam boncuklar, mermer ayak parçası, sikkeler, seramik parçaları, ağırlıklar ve kabartmalı lâhit parçaları ele geçirilmiştir.

Kullanım zamanları ve tarihleme: Oldukça farklı amaçlara hizmet etmiş olan villada farklı yapı dönemleri göze çarpmaktadır. Alanda en erken yapı

güneybatıda yer alan apsisli mekân olmalıdır. Apsisli mekân kodunun düşük oluşu, duvarlarında kesme dikdörtgen traverten bloklar kullanılmasıyla, villa duvarlarından malzemenin farklı oluşu, duvarlarında herhangi bir sıva ya da kaplama malzeme izinin olmaması ile bağlantılı olarak bitirilememiş oluşu, duvarlarının bilinçli bir yıkıma maruz kalışı ve içindeki dolgu malzeme, buranın villaya göre erken olduğunu göstermektedir. Olasılıkla bu mekân bir yapıyla bağlantılı olarak planlanmış, ancak herhangi bir sebeple (deprem benzeri) yarım kalmış olmalıdır. Daha sonra alana villa yapılmış olmalıdır. Villada 2006 ve 2007 kazılarında ele geçirilen sikkeler yapı kompleksinin M.S. 3. yy.ın ilk çeyreği ile 5. yy. başlarına kadar yoğun olarak kullanıldığını göstermektedir. Olasılıkla villa, M.S. 494 yılı depreminde yıkılmıştır. Yapının bir diğer kullanım aşamasında eklemeler görülmektedir. Zira batıda bulunan hamam yapısı sonradan eklenmiş olmalıdır. Yapının bu bölümünde cephe duvarının düzgün bir hat izlememesi, kullanılan malzemenin farklılığı da bunu göstermektedir. Daha sonraki kullanımın son aşamasında ise cam atölyesi yapılmıştır. Hypocaustlu hamam bölümünün güneydoğu duvarında 3 cam fırını tespit edilmiştir. Cam fırınının alt yapısı için var olan hypostiller kullanılarak, buraya 3 adet fırın yapılmıştır. Cam üretimiyle ilgili olarak duvarların üstlerine 3 su teknesi ve buradaki suyu doğuya boşaltan künk sistemi yapılmıştır. Alanda yoğun miktarda cam cüruflarının bulunması da atölyenin varlığını destekler. Kuzeyde yer alan mezarlar alanın en eski kullanımını ortaya koyar. Örgü teknelerin içinde ele geçirilen seramik, yüzük ve kaşları ile duvar freskleri de bunu desteklemektedir. Mezarlar, Geç Helenistik-Erken Roma İmparatorluğu Dönemine aittir. Villa yapılırken bu alandaki mezarların içleri doldurulmuş ve üzerine çaytaşı+kireç harçlı blokaj yapılmıştır. Blokajlı alan ile mozaikle iç avlu aynı koddadır. Diğer taraftan mozaikler hem sağlamlaştırılmış, hem de mozaik çevresine drenaj sistemi için harç dolgu yapılmıştır. Bunun dışında yapının kuzeybatısında ortaya çıkarılan 14 örgü ve sıvalı tekne mezarın duvarlarında yer alan sıvalar sağlamlaştırılarak koruma altına alınmıştır.

VII)- Kuzey Bazilikası Sondajı ve Korinth Tapınağı Blokları (Resim: 1, 12)

Kentin kuzeyinde iki tiyatro arasında üç apsisli Kuzey Bazilikası yer almaktadır ve ana apsisine ait duvarların üstü görülebilmektedir. Bazilikanın tabanını bulmaya yönelik orta apsisin batı önünde 2x2m. ebadında bir sondaj yapılmıştır. Sondajla 2.5m. aşağıya indirilerek ana toprağa kadar ulaşılmıştır.

Altta *in situ* olup olmadığı tam anlaşılamayan bir sütun kaidesi ortaya çıkarılmıştır. Sondaj kesitinde kırık kiremit, tuğla ve mermer olan dolgu görülmektedir. Bazilikanın doğusunda Roma İmparatorluk Dönemine ait Korinth Tapınağı'nın mermer blokları (sütun, başlık, arşitrav, *geison-sima* gibi) tarımsal faaliyetlerden dolayı rastgele atılmışlardır. Yıllarca kentteki otların yanmasından dolayı bunlar sürekli tahribata uğramıştır. Bu nedenle çevredeki yamaçlara dağılmış olan tüm mimari bloklar Bazilika'nın güneydoğu yanına belirli bir düzen içinde koruma amaçlı tasniflenmiştir.

VIII)- *Kuzey ve Kuzeydoğu Nekropolü Kazısı* (Resim: 1, 13-14)

Nekropol kazıları, Laodikeia antik kentinde mezar tiplerini tanımamızı, gömü gelenekleri (mezar başında yapılan törenler, ölü yemekleri gibi), antik kentin sosyo-ekonomik durumunun algılanmasını ve sikkelerle tarihlenen konteksleri ile (*unguentariumlar*, kâseler, kandiller ve değişik takılar, aksesuarlar gibi) kronolojinin oluşturulmasına büyük katkılar sağlamaktadır⁷. Kazı çalışmaları, Erken Bizans Döneminde buradan akan dere kenarının organize sanayi bölgesi olarak kullanılması nedeniyle, yerleşme altında kalan mezarların büyük bir kısmının korunmuş olduğunu ortaya çıkarmıştır. Goncalı Köyü'ne ulaşımı sağlayan yolun güney cephesinde 60 mezarın jeoradar ile tespiti ve kazı çalışmaları yapılmıştır. İlk çalışmalar 2006'dan kalan A Atölyesi'nin yanında başlanan açmanın devamı şeklindedir. Ayrıca kuzeydoğu nekropolünde belirlenen alanlarda jeoradar ile yapılan çalışmalar sonucunda çeşitli tiplerdeki mezarların kazıları yapılmıştır. Diğer taraftan Güney Nekropolü'nde kaçak kazısı yapılan tonozlu mezar çalışmalarında; 4 panel tekne içinde iskeletler ile İmparator Hadrianus ve Antoninus Pius sikkeleriyle bu döneme ait mezar hediyeleri ele geçirilmiştir. Nekropollerde yapılan çalışmalarda Hellenistik Dönemden Erken Bizans Dönemine kadar olan buluntular ele geçirilmiştir. Buluntuların ağırlığını ise Roma İmparatorluk Dönemi oluşturmaktadır.

A açması: A açması, 2006'da kazısı yapılan ve A Atölyesi'nin batısındaki 2x5m.lik alanın önce 5x5m.ye, daha sonrada 10x5m.ye tamamlanmasından oluşur. 2007 yılında A açmasından 30 kiremit çatma mezar, 1 örgü tekne mezar, 3 *urna* kabı, 2 basit toprak mezar, 1 traverten çatma ve 1 küvet tekne mezar olmak üzere toplam 38 mezar açığa çıkarılmıştır.

⁷ Bkz. Şimşek 2007a, 467-468; Şimşek 2007b, 299-325, Res. 104-123; Şimşek 2008, 110-111, Res. 12-13.

B açması: B açması, A Atölyesi'nin hemen doğusunda yer alan ve jeoradarla taranan 20x10 m.lik 1. grit, 2 numaralı 5x5 m.lik açmadan oluşur. B açmasından 10 kiremit çatma, 3 örgü tekne, 1 basit toprak mezar ve 1 *urna* olmak üzere toplam 15 mezar çıkarılmıştır.

C açması: C açması, A açmasının kuzeyinde yapılan jeoradar çalışmaları sonucunda açılan 4x5 m.lik alandan oluşur. Burada 3 kiremit çatma mezar açığa çıkarılmıştır.

D açması: D açması, A Atölyesi'nin güneyindeki yamaçlarında yer alır. Burada doğu-batı doğrultulu 20x20 m.lik alanın jeoradar taraması yapılmıştır. Taramada görülen duvar izleri çevresinde yapılan kazılarla duvarın 3.25 m.lik kısmı açığa çıkarılmıştır. Duvarın bir mezar yapısı değil, istinat duvarına ait olduğu anlaşılmıştır. Çalışmalarda Erken Bizans Dönemine ait 7 pişmiş toprak. kandil, 1 ağırşak ve İmparator Theodosius (M.S. 376-392) sikkesi ele geçirilmiştir.

E açması: 2005'te açılan Erken Bizans Dönemine ait A Atölyesi'nin yer aldığı tepeliğin batı karşısında yer alan diğer bir tepelik üzerinde 20x20 m.lik alanda yapılan jeoradar çalışmaları sonucunda belirlenen 5x5 m.lik alanda yüzeyden 0.50 m. altta bir mekâna ait kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu duvar sırası açığa çıkarılmıştır. Duvar sırası traverten ve çay taşı ile örülmüştür. Duvar 0.80 m. genişliğinde olup ölçülebilen uzunluğu 3.45 m.dir. Duvarın önünde 2.32 m. uzunluğunda, 0.90 m. genişliğinde, pişmiş toprak tuğlalar ile yapılmış geometrik desenli taban döşemesi açığa çıkarılmıştır. Ortaya çıkartılan taban döşemesi 2006'da kazısı yapılan Kuzey Atölyesi'nin batı girişinde bulunan taban döşemesi ile benzerlik göstermektedir. Olasılıkla burası da bir atölye tabanı olmalıdır. Çalışmalarda M.S. 4.yy. sikkeleri bulunmuştur.

F açması: Açma, A ve C açmalarının devamı şeklinde kuzeybatı yönünde 5x5 m.lik alandır. Amaç, A ve C açmalarının arasında yer alan Erken Bizans Dönemi çay taşı örgülü duvarın devamını bulmak ve açma içerisinde çıkabilecek mezar kalıntlarına ulaşmaktır. Ancak çalışmalar sonucunda ana toprağa ulaşılmış ve hiçbir kalıntı izine rastlanmamıştır.

G açması: E açmasının yer aldığı jeoradar ile taranan 20x20 m.lik alanın kuzey ucundan belirlenen 5x10 m.lik açmada çalışma yapılmıştır. Çalışmalar sonucunda 2 kiremit çatma, 1 kiremit tekne ve 1 taş örgülü oda mezar olmak üzere 4 mezar açığa çıkarılmıştır.

IX)- Merkezi Hamam Kazısı (Resim: 1, 15)

Mustafa BÜYÜKKOLANCI

Merkezi Hamam'da 2006'da *tepidarium*da, geçiş odasında ve 2. *frigidarium*un apsisli havuzda çalışılmıştı. 2007'de ise yapının toplam 4 bölümünde çalışılmıştır⁸.

Tepidarium: Çalışmalarının büyük bölümü *tepidarium*da yapılmıştır. 11.15x27.65m.lik *tepidarium*da 285.50 m.de orijinal zemine ulaşılmıştır. *Tepidarium*dan *caldarium*a geçişi sağlayan üç kapıdan, kemeri hâlen sağlam olan kuzey kapıyı dolduran toprak, yapının yıkım evrelerini ve dolgu seviyesini gösterebilmek amacıyla kazılmadan bırakılmıştır. *Tepidarium* kazısı sonunda, *caldarium*a geçişi sağlayan üç kapıda, sonraki dönemlerde herhangi bir değişiklik yapılmamış olduğu, buna karşın *frigidarium*a geçişi sağlayan kuzey ve güneydeki kapıların sonraki aşamalarda bir duvar örülerek kapatılmış olduğu görülmüştür. Bu değişikliğin sebebi, ısı yalıtımını sağlamaktır. Bunun dışında, güney duvarda *tepidarium*un ısınmasını sağlayan iki adet külhan ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan birinin, üzeri kemer örülerek yapılmış olduğu ve yapının ilk evresinin planının bir parçası olarak inşa edildiği, diğerinin ise olasılıkla *frigidarium*a açılan kapıların duvar örülerek kapatıldığı dönemde, *tepidarium*un daha iyi ısınmasını sağlamak amacıyla duvarda bir delik açılarak yapıldığı anlaşılmıştır. 2006'daki çalışmalarda açılan Geçiş Odası'nın kapılarına ait söveler ve lentolar büyük ölçüde sağlam olarak ortaya çıkarılmıştı. Aynı şekilde, *frigidarium*a açılan merkez kapısının da söveleri ile *frigidarium* tarafındaki lento bloğu da büyük ölçüde sağlam olarak ortaya çıkarılmıştır. Burada, geç dönemlere ait kireç harç kalıntıları tespit edilmiştir. Bunun dışında, salonun ortasında geniş bir alana yayılmış olan pişmiş toprak tuğladan yapılmış tonoz üst örtünün kalıntıları da ortaya çıkarılmıştır. *Tepidarium*un güney duvarının yakınında, büyük boyutlu mermerden yapılmış sütun parçaları açığa çıkarılmıştır. Benzerini 2006'da *caldarium*da çıkarılan bu parçalar, kapı sövelerindekine benzer profillere sahip olmalarına karşın, yapının kapılarıyla ilişkili olmadıkları belirlenmiştir. Buna paralel olarak yapının dışında, güney duvarı boyunca uzanan *geison*-

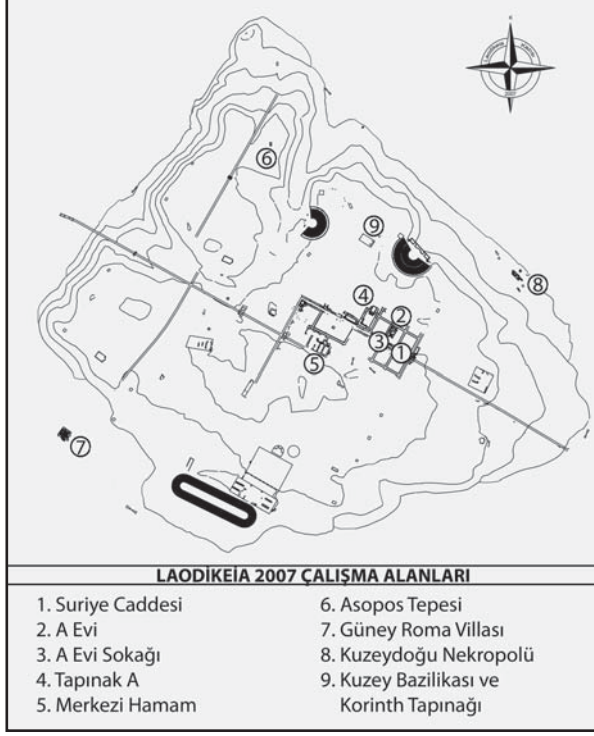
8 Bkz. M. Büyükkolancı, Laodikeia ve Hierapolis Hamamlarının Kazı Sonuçlarına Göre İki Kentin Son Dönemleri, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu*, Isparta, 2007, 51-56, Çiz. 1-3, Res. 1-7; Şimşek 2005 (içinde M. Büyükkolancı), 311-312; Şimşek 2006 (içinde M. Büyükkolancı), 427-428; Şimşek 2007a (içinde M. Büyükkolancı), 469-472; Şimşek 2007b, 178-186, Res. 65a-i; Şimşek 2008 (içinde M. Büyükkolancı), 112-114, Res. 1, 3-4, 15.

sima bloklarının, bu sütunlarla birlikte bir pencere sistemine ait olduğu belirlenmiştir. Buna göre, güneşin aydınlatma ve ısıtma gücünden en üst düzeyde yararlanmak amacıyla, yapının güneye bakan tüm bölümlerine 5.40x3.70m. ölçülerinde iki bölümlü pencereler yapıldığı anlaşılmıştır.

2. *Frigidarium*: 2. *frigidarium*un doğusundaki apsis biçimli nişli havuz bölümünde ve üst örtüyü taşıyan ayaklarının çevresinde 2006'da çalışmalar yapılmıştı. 23.45x15.50 m.lik 2. *frigidarium*da geçen yıl yapılan kazılar sonucunda, salonun Geçiş Odası'ndan *tepidariuma* bağlandığı belirlenmişti. Bu yılki çalışmalarda ise, salonun tamamen ortaya çıkarılması ve hamamın diğer bölümleriyle olan bağlantılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmalar sırasında, kuzey duvarına paralel olarak yüz üstü uzatılmış bir şekilde, mermerden yapılmış M.S. 2. yy.a ait Ceres (Demeter) tipinde bir imparatoriçe heykeli bulunmuştur. Bunun dışında, salonun güneydoğusunda bir havuza ait duvar kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Ortaya çıkarılan 2.10 m. uzunluğundaki bölümünde mermer kaplamaları yerinde olan havuzun, salonun tam olarak güneydoğu köşesinde yer aldığı anlaşılmıştır. Bu havuzun batısında ve kuzeyinde tonoz üst örtünün kalıntıları yer almaktadır. Ayrıca havuzun büyük bölümü kireç harç ile dolmuştur. Bu dolgu, yapının sonraki dönemlerde farklı amaçlarla kullanımıyla ilgilidir.

Frigidarium: İlk defa kazısına başlanan 27.60x10.20 m.lik *frigidarium*da kısa bir süre çalışılmıştır. Salonun kuzey duvarı yakınında, olasılıkla *frigidariumu* 2. *frigidarium*dan veya *tepidarium*dan ayıran duvardan düşmüş traverten bir blok, oyularak içine yerleştirilmiş künk parçalarıyla ortaya çıkmıştır. Bu blok, hamamın çeşitli bölümlerindeki havuzlara su getiren künk sisteminin, yapının iç bölümlerine kadar uzandığının göstergesidir.

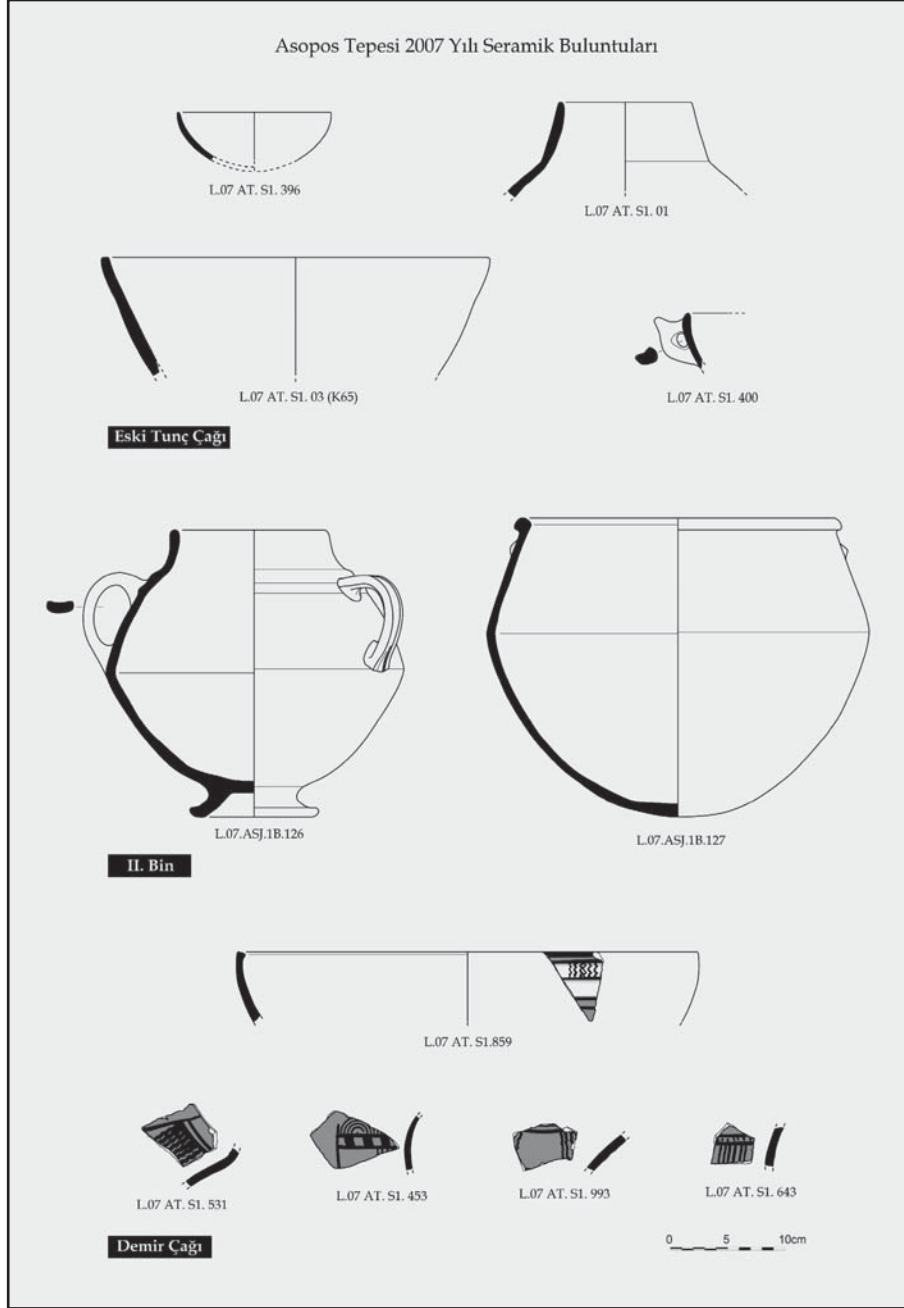
2. *Apoditerium*: 2006'da, Agora ile olan bağlantısını ortaya çıkarmak üzere kazılmaya başlanan 2. *apoditerium*da, kuzeyden güneye doğru yürütülen çalışmalarda, salonun yarıya yakını ortaya çıkarılmıştır. Bununla birlikte, 3. ayağın güneyinde, 5 No.lu soyunma odası ve 2. *frigidariuma* geçiş bölümü de kısmen kazılmıştır. Buranın diğerlerinden farklı özelliği, 2. *frigidarium*dan ayrılmasını sağlayan bir duvar olmamasıdır. Başka bir deyişle, üst örtüyü taşıyan ve aralarındaki mesafe 12.55 m. olan 3. ve 6. ayaklar, 2. *frigidarium* ile 2. *apoditeriumu* ayıran sanal bir sınır olmakla birlikte, iki mekân arasında bir kapıya gerek duyulmamıştır.

Resim 1: Kazı alanlarının kent planı üzerindeki durumları (Asopos Tepesi, Suriye Caddesi, A Evi, A Evi Sokağı, Tapınak A Avlusu, Güney Roma Villası, Kuzey Bazilikası ve Korinth Tapınağı, Kuzey ve Kuzeydoğu Nekropolü, Merkezi Hamam)

Resim 2: Asopos Tepesi açması

Resim 3: Asopos Tepesi kronolojik seramik buluntuları çizimi

Resim 4: Restorasyonu tamamlanan Suriye Caddesi ve Doğu Bizans Kapısı

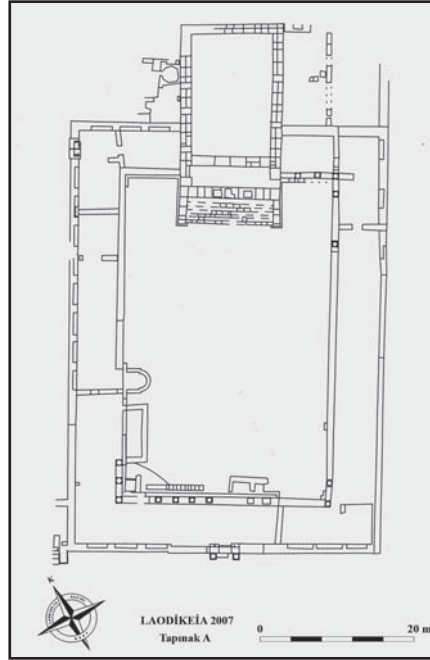
Resim 5: Suriye Caddesi restorasyon sonu

Resim 6: 2007 yılı çalışmaları sonu A Evi planı ve kullanım evreleri

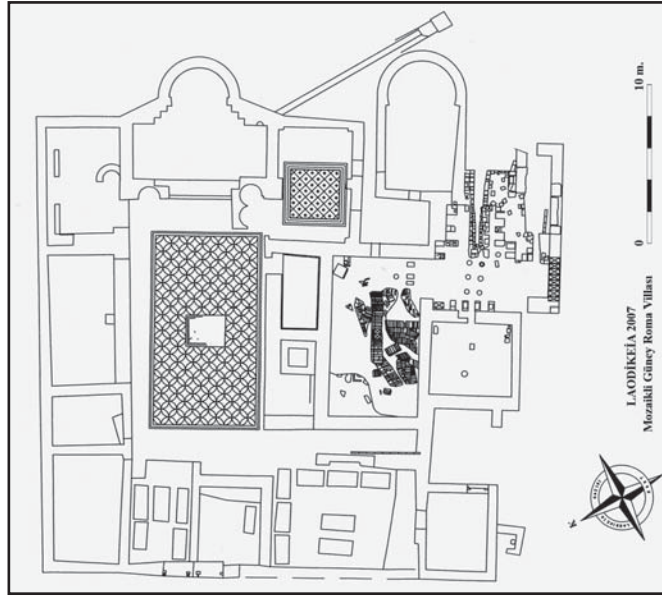
Resim 7: A Evi ve A Evi sokağı

Resim 8: Tapınak A planı

Resim 9: Tapınak A'ın 2007 yılı çalışmaları sonunda genel görünümü

Resim 10: Mozaikli Güney Roma Villası planı

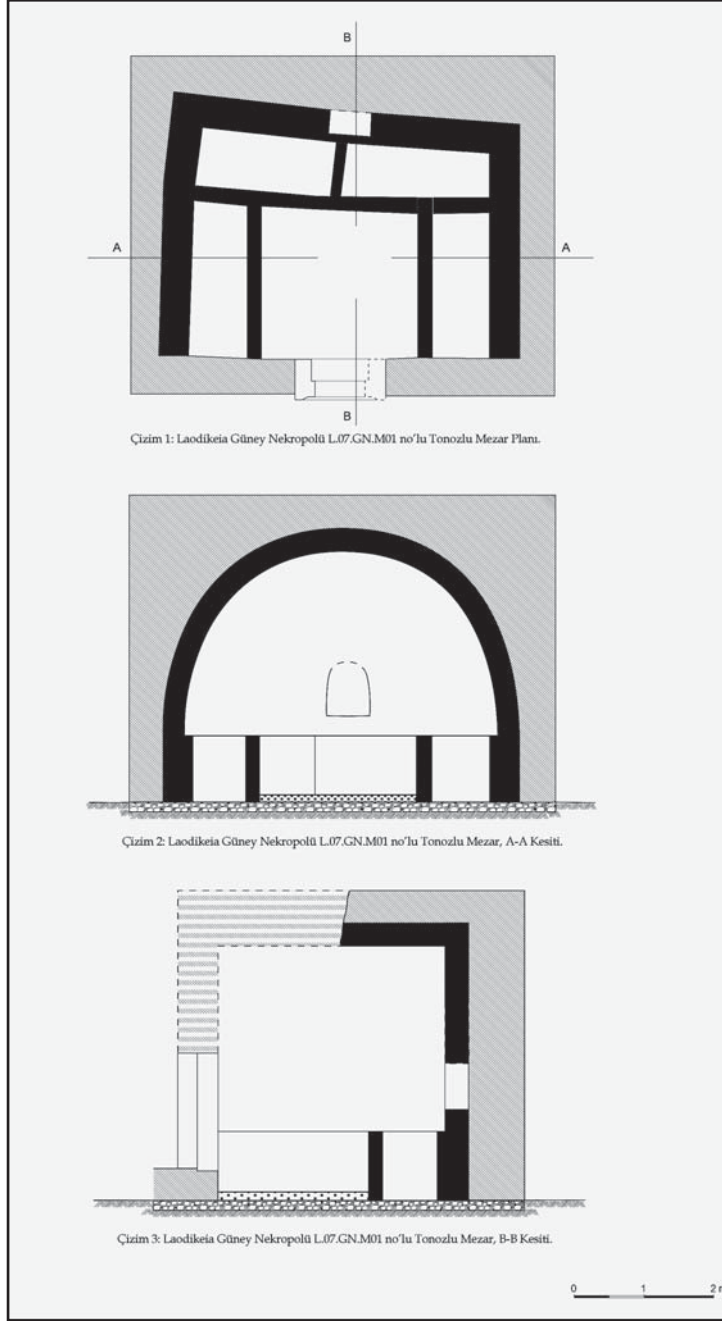
Resim 11: Mozaikli Güney Roma Villası'nın 2007 yılı kazı sonu durumu ve önde mezarlar

Resim 12: Kuzey Bazilikası alanı ve Korinth Tapınağı mimari blokları

Resim 13: Kuzeydoğu Nekropolü'nden kiremit çatma mezar (L.07.KDN.M20)

Resim 14: Güney Nekropolü'nden tonozlu mezar (L.07.GN.M01)

Resim 15: Merkezî Hamam'ın 2007 yılı kazı sonrası durumu